

Borivoj Dovniković – Bordo (1930. — 2022.): Junak Periklovog doba

DORĐE MATIĆ

Imaju Anglosaksonci kad govore o složenim karakterima nekih ljudi izreku o “ljuštenju luka” – “peeling an onion” – što znači da treba skidati sloj po sloj da bi se došlo do srži, odnosno da je upravo u tim slojevima nečija suština koja ne može biti “od komada”.

Bordu je bila bliska ta kultura, američka pogotovo, preko čarolije stripa i genija Disneyja naravno, i imam osjećaj da bi mu se ova metafora o luku dopala kao pokušaj objašnjenja njegove ličnosti.

Nekoliko prvih ljuski bilo bi ono najvidljivije i po čemu će ostati zapamćen dok je ove kulture: ilustrator, karikaturist, strip autor, režiser internacionalne reputacije, i, naravno, animator, nerazdvojiv od “zlatne generacije” svjetski glasovite Zagrebačke škole crtanog filma u kojoj se isticao kao jedno od vodećih imena. Tada je, u periodu od pedesetih pa sve do kraja onog zlatnog doba, kako te škole, tako i čitave kulture one velike zemlje, ostvario najveće uspjehe u legendarnoj postavi crtača i animatora čiji je najpoznatiji član i jedini naš oskarovac Dušan Vukotić. To je uistinu bila neponovljiva generacija (ili generacije), čudna i međusobno različita grupa vizualnih umjetnika koji su nizom antologijskih radova promijenili i inovirali najprije zagrebačku, a onda i hrvatsku i jugoslavensku – i nije pretjerano reći – evropsku i svjetsku animaciju. Pored tridesetak filmova na kojima je Bordo radio kao animator, režiser ili scenarist, nakon serije domaćih i inozemnih nagrada za filmove, te dvije međunarodne nagrade za životno djelo, nacrtao je i bezbroj novinskih karikatura. Posljednju, za tjednik “Novosti”, gdje je zadnjih desetak godina surađivao, predao je dva dana prije svog odlaska.

Drugi nivo “ljuštenja” bio bi Bordov kapacitet za pamćenje i sjećanje. Kad smo posljednji put razgovarali, u decembru prošle godine, čak i u toj i tolikoj dobi, mozak mu je radio odlično. Bordo se sjećao ogromnog broja detalja i sjajno pričao anegdote, privatne i one iz svoje struke, iako je to kod njega sve bilo

najčešće uvezano u jedno. Znao je napamet mnogo podataka iz povijesti, filma, stripa, umjetnosti, politike. Uživao je pričati o prvim fascinacijama, o stripovima Alexa Raymonda i Hala Fostera, očeva Flasha Gordona i Princa Valijanta, tim inicijalnim “ubodom” za čitavu generaciju i inficiranje američkim stripom tridesetih godina, što će kroz kasnije evropske filtere umjetničkog stripa i animacije upravo stvoriti glavne karakteristike Zagrebačke škole. To je Bordo najprije kao dijete jedne epohe kad su ovi krajevi, lišeni svake provincijalnosti, i u doba Kraljevine Jugoslavije već imali itekako dodire i veze s centrima svijeta. U tome je treća razina Bordove ličnosti, njegovih kulturnih izbora, koji su bili tako prirodno i zdravo svjetski.

Bordo je razumijevao da svaki umjetnik diktira hoće li biti provincijalac, ili će reći – “svijet i njegovi centri su daleko, ali centar je i tamo gdje sam ja.” Pritom, zaboravili smo što se govorilo i u doba kad Bordo ulazi u prvu mladost, 1941. i jednako pedeset godina kasnije, u frankovačkom užasu, prvi, drugi, treći put, u onom takozvanom rasnom pitanju: sa svojom “švedskom”, svjetlokosom pojavom i bradicom, onako sofisticiran, Bordo je samom svojom fizionomijom rušio one i danas neshvatljive skandalozne, difamatorne i beskrajno primitivne “teorije” o fizionomiji pak ovdašnjih Srba. Kako tipično: najprimitivniji, najzaostaliji difamirali su bolje i plemenitije od sebe bulažnjenjima o “špicastim glavama”. Možda Bordo nije samo iz visokoestetskih i razloga divne mašte odabrao Princa Valijanta za heroja svoga djetinjstva i za uzor-crtež u odraslosti. Barabama se nije moglo odgovoriti “spomenom na ljepotu”, štulićevski rečeno, nego im pokazati ogledalo da ga onda kalibanski razbiju. Kao što i jesu, čim su dobili priliku.

Zato je, u sljedećoj razini, sljedećoj ljusci, Bordo bio i svjedok naše kulturne historije, ali i historije našega naroda iz ovih krajeva, naročito kroz dvadeseti vijek kojem je sam velikim dijelom pripadao i aktivno ga odživio. To je nekoliko slojeva kod ljuštenja, slojeva usko pribijenih i stisnutih – Bordo, Zagrepčanin naturalizirani, Osječanin rođenjem i odrastanjem, Bordo Jugoslaven – iz Kraljevine, dječak izbjeglica u Nedićevoj Srbiji koga spašavaju krajnjom ironijom sudbine Nijemci, Bordo, napokon, građanin socijalističke Jugoslavije, njegovog i našeg Periklovog doba.

Bordo nam je otud bio važan upravo i zbog tog, suštinskoga razloga: budući tako dugovječan, a do same končine agilne pameti i pera, bio je jedan od posljednjih živih svjedoka znatnoga dijela toga, hobsbaumovski rečeno, “kratkoga dvadesetog vijeka”, onako kako se taj neusporedivi period odvijao

ovdje. Bordo je iskusio svjesno neke od ključnih promjena toga južnoslavenskog stoljeća, kao netko koga je historija obilježila od djetinjstva i dječastva, a kasnije i kao jednog od sustvaratelja suvremene nacionalne kulture, naročito iz perioda kad su zajednička država i njena umjetnost i kultura bile u zenitu svoje kreativne i svake druge napetosti i napona. U isto vrijeme, kao individualac i umjetnik, on je četrdeset i sedam godina, a nakon strašnog iskustva i neprolazne traume koji je jedan narod ovdje prošao više nego drugi, odjednom napokon manje-više miran pod zajedničkim sretnim, koliko god problematičnim krovom Jugoslavije, bio i ostao patriot svoje zemlje. Što je u kontinuitetu zapravo jednadžba i definicija onoga što znači biti hrvatski Srbin.

Tako, kad se zajednički krov srušio, Bordo je jednako, pa sve više, osjećao, budio i nosio u sebi i svoje svjesno, deklarativno pripadništvo srpskom narodu i bio važan sugovornik i u tom smislu, kao čovjek koji je iz prve ruke prošao lične i opće mijene historije, onako kako su se one prelamale preko srpskog naroda u Hrvatskoj, kao etnije, kolektiva i kao pojedinaca.

Slušajući kako govori o tome, čovjek nije mogao ne primijetiti i još jednu razinu, sada već prilično poskidanih razina zamišljene "glavice luka": sam Bordov govor i izražavanje, tu kombinaciju negdašnjeg zagrebačkog i osječkog akcenta i vokabulara, izmiješanih s ekavicom i brojnim srbizmima, koje je on i svjesno i spontano koristio. Pored toga što se takvo izražavanje moglo iščitati i kao sasvim naročita metafora, zvučalo je sve zajedno – tipično za tu generaciju, a tako nedostajuće danas – potpuno originalno i pravi užitek za slušanje. Tako, i kad je reflektirao o svom radu, kad je podvlačio crtu pod svoj opus, ali i kad se govorilo o prošlosti, vlastitoj i onoj našega/naših naroda, svemu je Bordo davao svoj stav i lični pečat, svoj poseban *ton*. U njegovim odgovorima za medije i u privatnim opaskama kao da su se otvarala sve dublje u prošlost jedna vrata za drugim, pa si kao sugovornik osjećao da imaš rijetku, najrjeđu priliku u vremenu nepamćenja, zaborava, falsifikata i sve snažnije neautentičnosti izraza, da direktno osjetiš taj ton i miris jedne sačuvane lične i kolektivne historije, i da čuješ nepromijenjena, ideologijom nedeformirana, istinska svjedočanstva o nekoliko epoha.

Kako će samo nedostajati i svjedočanstva i način kako ih je izgovarao, tajnovito privlačnim, nepogrešivim zvukom staroga svijeta koji nestaje s njim kao nepovratno blago. To je gubitak možda jednak, možda i veći čak od karakteristično šarmantnog stila crtanja, od svojevrsne lakoće i kod teških tema, od te lake ruke s perom i neusiljene svjetskosti i urbanosti – svega onoga uosta-

lom što je učinilo da Borivoj Dvorniković nađe i zasluži svoje trajno mjesto u historiji naše – i svjetske – vizualne kulture, već odavno, još za života.

Neki su ljudi uostalom tako kompleksni, svjesno i nesvjesno, svojim naslijeđem i svojom popudbinom, da čak i kad im se skinu sve te metaforičke “ljuske”, umjesto iščekivane srži ostaje uvijek nešto netaknuto, tajnovito, neobjašnjivo. Takva biljka, plemenita, takav plod, jedinstven, kao rođeni esteta, ljubitelj ljepote, začarani zarobljenik mašte, dječak što zanesen plovi nepovnljivim crtežima u strogim stripovskim kvadratima i čarobnim Disneyevim kadrovima, dječak rođen s talentom da kao već vrlo mlad postane izuzetan, a prividno sveden i stilski “jednostavan” crtač, kasnije kao istinski umjetnik, i ne zaboravimo – kao suštinski veseo i vedar čovjek. Čovjek svjetski, ali iz sasvim određene geografije, Zagrepčanin, Osječanin, Jugoslaven, Srbin iz Hrvatske. I u svim svojim životnim dobima i razinama vječni dječak koji svojim radosnim crtežom usređuje svu vječnu djecu i sve one što su u sebi sačuvali zeru čistoće i nevinosti.

Vječna ja pamjat.